

ΦΙΛΙΑ Το αγαπημένο μας χωριό

του Χάρη Μεττή

Το ερευνητικό ενδιαφέρον μου για τη γενέτειρά μου Φιλιά (Μόρφου) υπήρξε αδιάπτωτο αφ' ότου είχα αρχίσει να μπαίνω στο νόημα της ιστορικής παράδοσης ως κανόνα εθνικής και, γιατί όχι, πολιτιστικής επιβίωσης του ορθώς σκεπτόμενου ανθρώπου. Επειδή δε η ιστορία, είτε το θέλουμε είτε όχι, αποτελεί, σε τελευταία ανάλυση, γέννημα και θρέμμα της μνήμης, πιστεύω ακράδαντα ότι δεν επιτρέπεται να υποτιμούμε τις λαϊκές παραδόσεις για γεγονότα του παρελθόντος ως δήθεν αποκηρύματα μυθοπλαστίας και τίποτε άλλο. Απλούστατα ο διηγούμενος τα εν πολλοίς λησμονημένα ή μη καταγεγραμμένα γεγονότα του παρελθόντος δίνει την δικιά του ερμηνεία σ' αυτά, προσθέτοντας, ανάλογα με την μυθοπλαστική του ικανότητα, το δικό του αλάτι και πιπέρι ώστε να τα κάνει ελκυστικά για τους ακροατές του.

Ο Όμηρος, για παράδειγμα, βασίστηκε σε άγραφες παραδόσεις γύρω από τον Τρωικό Πόλεμο, τις οποίες προσάρμοσε στα δικά του ποιητικά μέτρα. Όμως κανένας σήμερα δεν αμφιβάλλει για την ύπαρξη ενός τέτοιου πολέμου, έστω κι αν τα περί θεών και αφύσικων γεγονότων και περιπετειών ιστορούμενα στην Ιλιάδα και την Οδύσσεια (αν βέβαια και τα δύο αυτά αριστουργήματα ανήκουν στον ίδιο ποιητή) ανήκουν αποκλειστικά στη δημιουργική φαντασία του Ομήρου και των ως επί το πλείστον άγνωστων πρώην και μετέπειτα επικών ποιητών της Αρχαίας Ελλάδας.

Άλλωστε, και η σημερινή ιστορική επιστήμη βασίζεται μεν ως επί το πλείστον σε γραπτά μνημεία και αρχαιολογικά ευρήματα (που είναι και τα πιο σίγουρα ως προς την παροχή ιστορικών ειδήσεων), όμως κανένας δεν μπορεί να αμφισβητήσει το γεγονός ότι και τα εν λόγω γραπτά μνημεία δεν είναι τίποτε άλλο από απλές καταγραφές ή αναμνήσεις ανθρώπων άμεσα εμπλεκομένων στα ιστορούμενα γεγονότα. Κατά συνέπεια, λοιπόν, δεν επιτρέπεται να αποκλείουμε και τον καθαρά ιδιοτελή παράγοντα όσο αφορά την πραγματική αλήθεια γύρω από τα παρεχόμενα, πολύ δε περισσότερο τα παραλειπόμενα γεγονότα, τα οποία, και στη μία και στην άλλη περίπτωση, τείνουν να συμβαδίζουν με τις επιθυμίες, τις ερμηνείες ή τα ιδιοτελή συμφέροντα και του γράφοντος, πολύ δε περισσότερο των προϊσταμένων του. Να θυμηθούμε δε εδώ τα ιστορικά συγγράμματα του χιτλερικού και του σταλινικού καθεστώτος.

Μαθητής, λοιπόν, ακόμη τότε του περίφημου την εποχή εκείνη Παγκυπρίου Γυμνασίου Λευκωσίας και μετά από ενθάρρυνση των καθηγητών μου, δημοσίευσα το συγγραφικό μου πρωτόλειο στο πραγματικά εξαιρετο περιοδικό του σχολείου «Μαθητική Εστία», το πιο κάτω κείμενο, με το χαρακτηριστικό τίτλο **«Ένα όνομα και μια παράδοση»**. Πρόκειται όμως για ένα μόνο μέρος διήγησης του εκ πατρός πάππου μου αείμνηστου Χατζηκωστή Χατζηθεοδούλου, αλλά καλύτερα γνωστού ως «Μεττή», δηλαδή μυθοπλάστη, για το χωριό μας Φιλιά (Μόρφου). Το κείμενο εκείνο, το οποίο δύσκολα μεταφέρεται φωτοτυπικά από το τεύχος του περιοδικού στο οποίο είχε πρωτοδημοσιευθεί, το αναδημοσιεύω εδώ αφού το πληκτρογράφησα ακριβώς όπως είχε δημοσιευθεί τότε στην «Μαθητική Εστία», χωρίς καμιά απολύτως προσθαφαίρεση ή γραμματική και συντακτική αλλοίωση ή διόρθωση.

Όμως το εν λόγω κείμενο, όπως προανέφερα, δεν κατέγραψε πλήρως την διήγηση του πάππου μου, αλλά μόνο ένα μικρό μέρος αυτής. Και τούτο, λόγω της επιβεβλημένης τότε σχολικής λογοκρισίας. Δεν επιτρεπόταν, δηλαδή, σε ένα σχολικό

περιοδικό να αναφερθώ, έστω και παροδικά, σε εξωγαμιαίες σχέσεις. Το συμπλήρωσα, λοιπόν, και το υπέβαλα ως εργασία στο μάθημα της Λαογραφίας, με καθηγητή μου τον Γεώργιο Μέγα, στο δεύτερο έτος της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών το 1954.

Το αναδημοσίευσα, στη συνέχεια, λίγα χρόνια αργότερα, σε μια εβδομαδιαία ελληνική εφημερίδα του Λονδίνου (αντίτυπο της οποίας στάθηκε αδύνατο να βρω), την «Ελληνική» του μακαρίτη Ιερόθεου Κυκκώτη, την έκδοση της οποίας είχε αναθέσει στον αδελφό του, τον ιστορικό Εύδωρο Ιωαννίδη (πιο γνωστό ως Δώρο Άλαστο) και σ' εμένα. Είχα δε προσθέσει τότε και το υπόλοιπο και πιο σκανταλιάρικο μέρος της διήγησης, το περιεχόμενο της οποίας είχα, μάλιστα, στο μεταξύ διασταυρώσει και με τον άλλο μυθοπλάστη του χωριού μου, τον ασυναγώνιστο είρωνα και πασίγνωστο χωρατατζή Πασχάλη από την γειτονική πολίχνη Βασιλικό.

Το κείμενο, λοιπόν, της εργασίας μου εκείνης για τη Φιλιά αναδημοσιεύεται στα επόμενα, με την προσθήκη, όμως, κι ενός πρόσφατου επίλογου και ενός ακόμη πιο πρόσφατου δικού μου ποιήματος με τον τίτλο «Τον τόπο που γεννήθηκα». Υποστηρίζω δε ακράδαντα και όχι μονάχα με λόγια αλλά, όσο μπορώ, και έμπρακτα, ότι τους τόπους όπου γεννηθήκαμε και είδαμε για πρώτη φορά το φως του ήλιου, όπως επίσης και τις παραδόσεις και την πολιτιστική τους κληρονομιά, όποια και αν είναι αυτή, έχουμε το ιερό χρέος, αλλά θα έλεγα και την ανάγκη, να κρατάμε ζωντανές τόσο για μας τους ίδιους, όσο κυρίως και προπάντων για τους απογόνους μας, στους οποίους και οφείλουμε να τις μεταλαμπαδεύουμε. Είναι δε γι' αυτόν ακριβώς το λόγο που γράφτηκαν και τα κείμενα που ακολουθούν.

1. ΜΑΘΗΤΙΚΗ ΕΣΤΙΑ

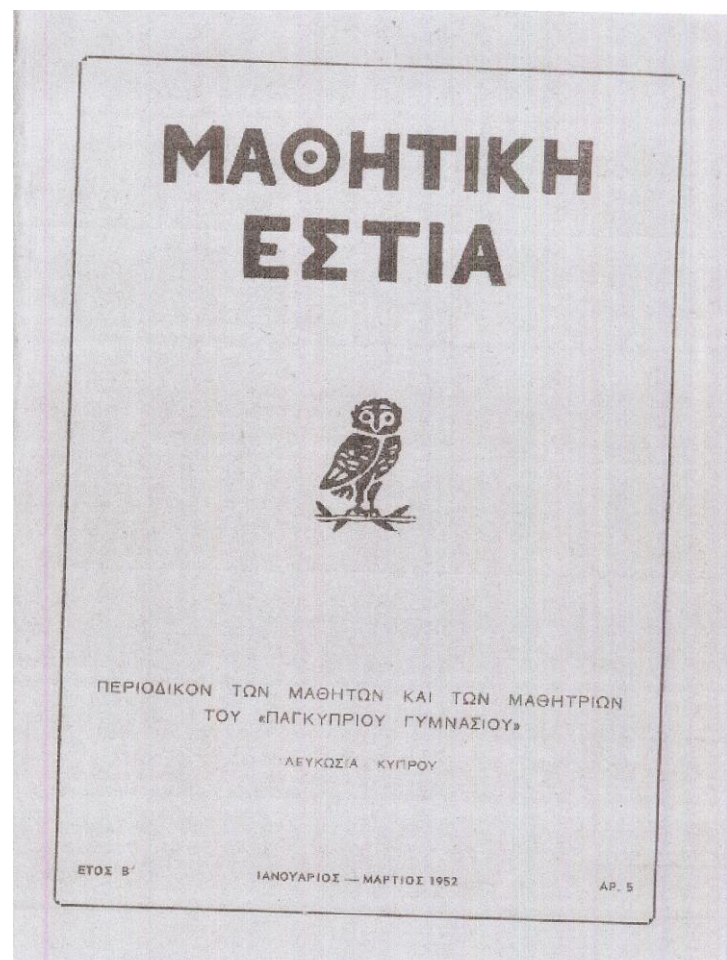
(Παγκυπρίου Γυμνασίου Λευκωσίας, Ιανουάριος - Μάρτιος 1952, Αρ.5)

Ένα όνομα και μια παράδοση

Απομονωμένη από τον άλλο κόσμο και απομακρυσμένη απ' την πρωτεύουσα και τον θόρυβό της -απέχει δεκαπέντε ολάκερα μίλια απ' αυτή- στο μέσο χαμηλών άδενδρων λοφίσκων, ευρίσκεται η Φυλιά, ένα μικρό κι' άσημο χωριουδάκι, άγνωστο στους πολλούς.

Βούρλα και θάμνοι σκεπάζουν τις όχθες του μικρούτσικου ποταμού Οβγού -είναι άλλωστε και το μόνο αξιόλογο δώρο της φύσης στους κατοίκους- ο οποίος χαϊδεύει απαλά και ήρεμα τα απλωμένα πόδια του χωριού, που κουρασμένο καθώς είναι απ' την ατέλειωτη εργασία και τον συνεχή κάματο της ημέρας, λες και άπλωσε αυτά, για να ξεπαστάρη λιγάκι.

Η Φυλιά είναι ένα αγροτικό χωριό που δεν ενδιαφέρεται για τον έξω κόσμο. Ούτε η είδηση του πολέμου ταραξεί τους κατοίκους του, άλλ' ούτε και τα μεγάλα ζητήματα που απασχολούν την ανθρωπότητα τους

συγκινούν. Το μόνο για το οποίο ενδιαφέρονται είναι η καλή σοδειά κι' η άδολη πίστη στον Δημιουργό. Τίποτ' άλλο.

Ήτανε, θαρρώ, καλοκαιριάτικο κείνο το δειλινό. Ο ανυπόφορος καύσωνας άρχισε να υποχωρή μπροστά στην ζεϊδωρη του καλοκαιρινού δειλινού αύρα. Κοπάδια-κοπάδια οι θεριστάδες αρχίσανε ν' αφήνουνε πίσω τους σε χρυσούς σωρούς το στάρι, για το οποίο μόχθησαν όλη μέρα. Τα άλογα ρουθούνιζαν χαρούμενα κι' αυτά απ' την τελειωτική υποχώρηση του καύσωνα και χαιρόντουσαν το ελαφρό δειλινό αεράκι, ενώ τα πουλάκια χαρούμενα κελαηδούσαν στις φυλλωσιές των δέντρων, λες και υποδεχόντανε κι' αυτά το δροσερό αεράκι.

-Πάει, λέω, κι' αυτή η μέρα... Αλήθεια, πόσες μέρες σαν κι' αυτή θα πέρασαν πάνω απ' το στήθος σου, μικρό μου χωριουδάκι, και πόσων χρόνων τα βήματα θάσβησε της λησμονιάς ο αγέρας, απ' τον καιρό που τ' άροτρο άρχισε να ξεσχίζει την εύφορή σου γη... Ποιος ξέρει, αλήθεια, από πότε;

-Ναι, ποιος ξέρει από πότε...

-Τι θέλεις γυιέ μου; μού λέει με το καλοκάγαθό του χαμόγελο ο παππούς μου. Σίγουρα για καμιά ιστορία θα μου ήλθες, ε;

-Ναι, παππού, γι' αυτό ήλθα· για μια ιστορία. Δηλαδή τωραδά μου γεννήθηκε μια απορία κι' είπα πως θα μπορούσες συ, σα γραμματιζούμενος που είσαι, να μου τη λύσης.....Δεν μου λες, παππού, ξέρεις από πότε αρχίζει η ιστορία του χωριού μας κι' από πού πήρε το όνομά του; Ελπίζω να ξέρης, δεν είν' έτσι;

-Την ξέρω, παιδί μου, την ξέρω ...Ήμουνα κι' εγώ, θυμάμαι, στην ηλικία σου κι' είχα το ίδιο μπόι με σένανε. Και σε μένα γεννήθηκε η ίδια απορία: Από πότε άρχισε η γης να καλλιεργήται κι από πού πήρε το όνομα τούτο το χωριό μας. Κι' εγώ έτρεξα στον παππού μου και μου την είπε Έτσι είναι που έζησε και θα ζη για πάντα η παράδοση αυτή, παιδί μου...

Βασίλευαν κάποτε στο Έξω Μετόχι και στην Αμμόχωστο δυο αδέρφια. Ζούσανε αγαπημένα και ειρηνικά περνούσανε τον καιρό τους. Ένα περιστατικό όμως κόντεψε να χαλάση τα ισχυρά θεμέλια, πάνω στα οποία ήτανε κτισμένη η αγάπη των δυο αδελφιών. Τα δυο ξαδέρφια, το βασιλόπουλλον στο Έξω Μετόχι και η βασιλοπούλλα στην Αμμόχωστο, αγαπηθήκανε.

Σου είπα, παιδί μου, πως οι δυο βασιληάδες ζούσανε αγαπημένοι. Ε, λοιπόν, και τα παιδιά τους θέλανε να ζουν ευτυχισμένα και γι' αυτό τα είχανε μαζί. Και κατ' αρχάς μεν μια ισχυρή αδελφική αγάπη συνέδεε τα δυο βασιλόπουλλα. Όταν όμως μεγάλωσαν, η αγάπη η αδελφική μετατράπηκε σε ισχυρότατον έρωτα. Τίποτα δεν μπορούσε να τους χωρίση πια. Ούτε οι συμβουλές αλλ' ούτε και οι απειλές των βασιλέων στάθηκαν ικανές να ξεριζώσουν απ' την καρδιά τους το βαθύ αυτό αίσθημα. Τι θα έκαναν λοιπόν οι βασιληάδες. Ένας τέτοιος γάμος ήτανε απαγορευμένος απ' τους νόμους της εποχής.....

Τους χάρισαν λοιπόν ένα κομμάτι γης, αυτό που βλέπουν τα μάτια σου τώρα, και τους ευχηθήκανε να ζήσουν ευτυχισμένοι καλλιεργώντας αυτή τη γη. Ναι, να καλλιεργούν τη γη...

Η γης που τους δώσανε ήτανε μεγάλη. Αυτοί τη χώρισαν σε διάφορα τσιφλίκια, και χρησιμοποίησαν το κάθε τσιφλίκι για ένα ωρισμένο σκοπό. Το παλάτι τους το κτίσανε στο δυτικό μέρος του κτήματός των. Το χωριό μας φυτευότανε με λαχανικά και με δένδρα. Παντού φυτά, παντού δένδρα. Παντού ρίζες και κορμοί. Φύλλα εδώ, φύλλα εκεί, φύλλα παντού. Ωνομάστηκε λοιπόν Φυλιά. Από τα πολλά φύλλα με τα οποία σκεπαζότανε η γης της το φθινόπωρο και στολιζότανε την άνοιξη. Μη βλέπεις τώρα.. Οι καιροί αλλάξανε πια την όψη των πραγμάτων κι' ο χρόνος αποχέρσωσε σχεδόν τη γη της. Η εντατική, βλέπεις, και η συνεχής καλλιέργεια εξάντλησε το χώμα κι έτσι η πρώτη γονιμότητα χάθηκε.

Όταν το βασιλόπουλλο πέθανε, η βασιλοπούλλα, η γυναίκα του, ωνομάσθηκε Κυρά. Απ' αυτό το όνομα πήρε την ονομασία του και το χωριό μας το χωριό, η Κυρά, γιατί εκεί που είναι κτισμένη σήμερα ήτανε άλλοτε ο τόπος όπου κατοικούσαν τα βασιλόπουλλα. Εκεί ήτανε το παλάτι τους.

Το Βασιλικό ωνομάσθηκε έτσι, γιατί εκεί κυνηγούσε το βασιλόπουλλο. Και το χωριό Μάσαρι φέρει το όνομά του, απ' τον καιρό εκείνο. Όταν δηλαδή πέθανε το βασιλόπουλλο, η βασιλοπούλλα χάρισε τον μικρό αυτό τόπο στην υπηρέτριά της, στην μασάρα της, όπως ωνομαζότανε η υπηρέτρια. Έτσι απ' το «μασάρα» πήρε το όνομά της και η περιοχή και ωνομάσθηκε Μάσαρι.

Αυτή, παιδί μου, είναι η παράδοση για την ονομασία του χωριού μας και των γειτονικών χωριών. Και, όπως βλέπεις, οι ονομασίες αυτές είναι στενά συνδεδεμένες ώστε να επαληθεύουν την παράδοση....

Αλήθεια, πόσες μέρες πέρασαν σαν κι' αυτή πάνω απ' το στήθος σου, χωριό μου αγαπημένο, και πόσων ανθρώπων τα σώματα θα σκέπασε η γη σου. Μόνο ο τραχύς χρόνος θα γνωρίζει αυτό, γιατί αυτός είναι που σε πατά αλύπητα και σου ζουλεί τα γόνιμά σου εδάφη, ώσπου να τα αποχερσώσει εντελώς....Και τότε;

ΧΑΡΙΛΑΟΣ ΜΕΤΤΗΣ (Ε. β')

(Εκτός από τον τονισμό για να συμφωνήσει με το μονοτονικό, η υπόλοιπη γραφή παραμένει ακριβώς η ίδια όπως είχε δημοσιευθεί τότε).

Το πιο κάτω κείμενο, το οποίο, όπως ανέφερα πιο πάνω, είχε υποβληθεί ως εργασία στο μάθημα της Λαογραφίας του καθηγητή Γεωργίου Μέγα της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών, αναδημοσιεύτηκε δε στην δυσεύρετη σήμερα εβδομαδιαία εφημερίδα του Λονδίνου «Ελληνική», αποτελεί μια πιο ολοκληρωμένη παρουσίαση της πιο πάνω διήγησης του πάππου μου για τη Φιλιά:

«Πριν από αρκετά χρόνια, μαθητής τότε του Παγκυπρίου Γυμνασίου της Λευκωσίας, μου ζητήθηκε από τους καθηγητές μου να γράψω κάτι για το χωριό μου. Μου ζητήθηκε επίσης να βρω για τον εαυτό μου κάποιο επώνυμο και να παύσω να υπογράφομαι «Χαρίλαος Κυριάκου», όπως ήταν τότε το σύστημα στα χωριά μας στην Κύπρο κι όπως υπογραφόμουνα μέχρι και τη δεύτερη τάξη του Γυμνασίου. Απευθύνθηκα, λοιπόν (πού αλλού;) στην ακένωτη εφευρετικότητα του σοφού τότε του χωριού μας, του μακαρίτη του παππού μου (του πατέρα του πατέρα μου), του Χατζηκωστή Χατζηθεοδούλου, αλλά πιο πολύ γνωστού στο χωριό μας με το παρανόμι «Μεττής»!

Οι συγχωριανοί μου, θυμάμαι, λέγανε πως «οι πρωτινοί, πριχού πουν μιαν κουβένταν, ενηστεύκαν σαράντα μέρες» (πριν πούνε κάτι, νήστευαν σαράντα ημέρες). Και το επώνυμο ή, καλύτερα, παρατσούκλι «Μεττής», είχε δοθεί στον παππού μου, επειδή ήταν η πραγματικά κινητή βιβλιοθήκη όσο αφορά όχι μόνο τα ιστορικά του χωριού μας, αλλά και της γενικότερης ιστορίας και της μυθολογίας της Πατρίδας μας. Ο δε μακαρίτης ο πατέρας μου Κυριάκος είχε κληρονομήσει δικαιωματικά το επώνυμο, αλλά με το υποκοριστικό «Μεττούιν». Με την συμβουλή, λοιπόν, των καθηγητών μου, πήρα κι εγώ κι επισημοποίησα, μάλιστα, στη συνέχεια το επώνυμο αυτό, πράγμα, όμως, που σήμαινε ότι θα έπρεπε (όπως μου τόνισαν οι καθηγητές μου) να γνωρίζω τουλάχιστον το ιστορικό του χωριού, στο οποίο γεννήθηκα και στο οποίο πέρασα τα πρώτα μου έντεκα παιδικά (αν και όχι τόσο ευχάριστα) χρόνια.

Αποτέλεσμα, λοιπόν, της τυχαίας, θα έλεγα, εκείνης αγγαρείας υπήρξε και το πρώτο-πρώτο μου «επίσημο» άρθρο -το πρωτόλειό μου- που είδε το φως της δημοσιότητας στο εξαίρετο τότε μαθητικό περιοδικό «Μαθητική Εστία» του Παγκυπρίου Γυμνασίου, το 1952, όταν ήμουν στην πέμπτη τάξη. Το άρθρο εκείνο, γραμμένο λίγους μήνες πριν από το θάνατο του παππού μου, επιγραφόταν «Ένα όνομα και μια παράδοση» και είχε σαν θέμα την αναζήτηση της ονομασίας του χωριού μας Φιλιά ή Φυλλιά-Φυλιά (Μόρφου). Βασιζόταν δε η όλη εξήγηση της ορθογραφίας του ονόματος του χωριού αποκλειστικά σε όσα μου είχε διηγηθεί ο παππούς μου αυτός, ο Χατζηκωστής ο Μεττής. Έχει δε ως εξής:

«Ήταν κάποτε δύο αδέρφια βασιλιάδες, ο ένας της Κυθραίας και ο άλλος του Βαρωσιού. Ο ένας είχε ένα γιο και ο άλλος μια κόρη. Και τα δύο ξαδέλφια, που ήταν συνομήλικα και μεγάλωναν το ένα κοντά στο άλλο, ερωτεύτηκαν, κι οι γονείς τους αναγκάστηκαν να τα παντρέψουν. Επειδή, όμως, δεν επιτρεπόταν η ένωση των δύο βασιλείων, οι γονείς έδωκαν σαν προίκα στους νεόνυμφους την περιοχή που καλύπτει τα γειτονικά χωριά Φιλιά – Κυρά – Βασιλικό - Μάσαρι, όπως επίσης και την περιοχή όπου ήταν κτισμένος ο Άγιος Γεώργιος ο Ρηγάτης (Ρηγάτος). Ζούσανε δε για χρόνια ευτυχισμένοι, όμως δεν μπόρεσαν να κάνουν παιδιά και αυτό ήταν ο μεγάλος τους καημός,

Όπως, όμως, συμβαίνει σε πολλές τέτοιες οικογένειες και προπαόντων της εποχής εκείνης, ο άντρας είχε φιλενάδα, την οποία συναντούσε κρυφά στα περιβόλια και στους κήπους του, που βρίσκονταν στην πιο όμορφη και πιο εύφορη, τότε, γωνιά των κτημάτων τους - στην Φιλιά. Κι εκεί περνούσαν ώρες αξέχαστες, χωρίς ποτέ η γυναίκα του να υποψιαστεί το παραμικρό. Κι αυτό, γιατί το παλάτι τους, που βρισκόταν κοντά στο μοναστήρι του Αγίου Γεωργίου Ρηγάτου, συγκοινωνούσε με την Φιλιά με υπόγεια λαγούμια, μέσ' από τα οποία το βασιλόπουλο περνούσε για να συναντήσει την «καύκα» του (την γκόμενά του). Μόνο οι πιο έμπιστοι δούλοι και δούλες τους γνώριζαν το μεγάλο αυτό μυστικό και συνεννοούνταν μεταξύ τους και με τ' αφεντικά τους χρησιμοποιώντας ως κωδικό την λέξη «φιλιά» για ν' αναφερθούν στον τόπο των ερωτικών εξορμήσεων των αφεντικών τους. Έτσι, λοιπόν, το χωριό μας, σύμφωνα μ' αυτή την εκδοχή - σήμαινε τον τόπο των φιλιών, της αγάπης και, συνεπώς, πρέπει να γράφεται με «ι», δηλαδή Φιλιά».

Αυτά στην λαογραφική εργασία μου στο Πανεπιστήμιο Αθηνών το 1954. Το 1961, ο δάσκαλος και λαογράφος Νέαρχος Κληρίδης κυκλοφόρησε το βιβλίο του «Χωριά και Πολιτείες της Κύπρου», στο οποίο γράφει για την Φιλιά: «Κτισμένη στην αριστερή όχθη του Οβκού ποταμού και φημισμένη για την παραγωγή αγκινάρων, έχει όνομα αγνώστου αιτιολογίας. Όμως η Φιλιά κέρδισε μεγάλο ενδιαφέρον από τους αρχαιολόγους, γιατί εκεί ανακαλύφθηκαν τάφοι με πολύ σπουδαία ευρήματα, τα οποία μοιάζουν με ευρήματα στους τάφους της Τροίας και αποδεικνύουν πως στα μέρη αυτά ήρθαν Έλληνες και κατοίκησαν από τα μέσα της 3^{ης} χιλιετηρίδας π.Χ.. «Φιλιά» και «φιλία» είναι λέξεις που έχουν την ίδια σημασία και μπορεί να ονομάσθηκε από τούτη την αιτία το χωριό, δηλαδή οι κάτοικοί του ζούσαν φιλιωμένοι». (Τα ίδια σχεδόν γράφει και για τα δύο χωριά της Κύπρου που φέρουν το όνομα «Φιλούσα» -το ένα στην περιοχή των Κελοκεδάρων και το άλλο της «Χρυσοχού»: «Οι κάτοικοί τους ήταν φίλοι, δε μάλωναν αναμεταξύ τους ούτε και με τα γειτονικά χωριά».

Η Αθηνά Ταρσούλη, όμως, στον δεύτερο τόμο του μνημειώδους και δυσεύρετου σήμερα δίτομου έργου της «Κύπρος», που γράφτηκε κατά την διάρκεια του Απελευθερωτικού μας Αγώνα του 1955-1959 (εκδόθηκε με έξοδα της Αρχιεπισκοπής Κύπρου, ο Α΄ Τόμος το 1955 και ο Β΄ το 1963) γράφει το χωριό μας «Φυλιά», (δέχεται εδώ την γραφή του πρώτου πιο πάνω άρθρου μου, και μάλιστα με ένα «λ»), δημοσιεύει, μάλιστα, στον Β΄ Τόμο (σελίδες 467-469), και την περιγραφή τριών

λαϊκών παιχνιδιών που οι Φιλιώτες έπαιζαν κυρίως την Δευτέρα της Λαμπρής, αλλά και τα παιδιά του χωριού καθ' όλη την διάρκεια του έτους, (καθ' υπαγόρευση δική μου, την οποία και αναφέρει η Ταρσούλη, αφού τον δεύτερό της Τόμο, μετά από εισήγηση των καθηγητών μου Γ. Ζώρα και Γ. Μέγα, τον είχα εγώ επιμεληθεί επειδή εκείνη είχε τότε πάθει ημιπληγία και δεν μπορούσε πια να χρησιμοποιήσει καθόλου το δεξί της χέρι). Συγκεκριμένα, τα τρία εν λόγω λαϊκά παιχνίδια είναι «Το τρισέντεκα», «Η βασιλικιά», και «Ο λουτρός», τα οποία και παραθέτω εδώ ακριβώς όπως είχαν δημοσιευθεί στον Β' αυτόν Τόμο της Αθηνάς Ταρσούλη:

ΑΠΟ ΤΟΝ ΚΥΚΛΟ ΤΗΣ ΑΝΘΡΩΠΙΝΗΣ ΖΩΗΣ

ΤΟ ΤΡΙΣΕΝΤΕΚΑ

Από τα πιο διασκεδαστικά παιχνίδια για αγόρια είναι και το «Τρισέντεκα», που παίζεται με τον ακόλουθο τρόπο: Τα παιδιά χωρίζονται σε δυο ισάριθμες ομάδες· η πρώτη ομάδα σχηματίζει μία συνεχή ράχη από σκυμμένα παιδιά, ενώ τα παιδιά της άλλης ομάδας πρέπει να πηδήσουν από τις ράχες των σκυμμένων παιδιών, το καθένα με τη σειρά του, και να καβαλήσουν τις ράχες των. Αυτή η ράχη σχηματίζεται κατά τον ακόλουθο τρόπο: το πρώτο παιδί σκύβει και στηρίζεται σε τοίχο ή σε στέρεο μέρος, ενώ τ' άλλα παιδιά πίσω από το πρώτο σκύβουν κι αυτά ακουμπώντας τα χέρια στη μέση του προηγούμενου και αποτελώντας έτσι ουρά. Τότε τ' άλλα ελεύθερα παιδιά, που θα πηδήσουν κατά σειρά και θα καθίσουν πάνω στον κάθε σκυμμένο, πρέπει να κρατηθούν καλά στη ράχη του ώσπου να πηδήσουν όλοι, κ' έτσι να σχηματισθεί ή υποτιθέμενη καμήλα. Τότε ένας, ο πιο ταχύγλωσσος, θ' απαγγείλει γρήγορα-γρήγορα αυτά τα λόγια:

Τρισέντεκα, τρισέντεκα, (η τελευταία λέξη φέρεται κάποτε και ως τρισδώδεκα)
τρισδεκαπέντε κ' έντεκα,
και πίπτες και λουκάνικα
στο προμόχιν κρεμασμένα, *προμόχιν =άκρη της στέγης
αππήησεν ο κάμηλος *αππήησεν =επήδησε
κ' 'εν άφησεν ούτ' έναν. [οι ερμηνείες δίνονται στο βιβλίο]

Είναι βέβαια πολύ δύσκολο να κρατηθούν τα παιδιά στη ράχη των άλλων των σκυμμένων που προσπαθούν με ύπουλα μέσα να ρίξουν τους από πάνω τους καθήμενους και να αντιστραφούν οι όροι. Αν όμως κερδίσουν οι αποπάνω, τότε το παιχνίδι επαναλαμβάνεται και γίνεται ακόμη πιο ευχάριστο.

Η ΒΑΣΙΛΙΚΙΑ

Τα παιδιά χωρίζονται σε δυο ισάριθμες ομάδες και, αφού βάλουν κλήρο ποια ομάδα θα είναι αποκάτω και ποια αποπάνω, αρχίζει το παιχνίδι. Τα παιδιά της ομάδας που υποτίθεται πως θα νικήσει καβαλούν τα παιδιά της αποκάτω ομάδας, και ο αρχηγός των αποπάνω αφού κλείσει τα μάτια του παιδιού που έχει καβαλήσει λέει:

Βασιλικιά και μυλικιά
πάνω στον πάνω μαχαλλάν
εγέννησεν μιά μέρτικα
κ' έκαμεν τόσα αυκά.

*μέρτικα =πέρδικα
*αυκά =αυγά

Πόσα έκαμεν;

Ταυτόχρονα με την ερώτηση δείχνει με τα δάχτυλά του έναν αριθμό. Αν το αποκάτω παιδί βρει τον αριθμό, τότε αλλάζουν οι όροι και η κάτω ομάδα καβαλικεύει την άλλη. Αν δεν πει σωστά τον αριθμό, η ερώτηση συνεχίζεται αφού τα παιδιά αλλάξουν θέση.

Σημειώνουμε ότι τα παιδιά στέκονται σε κύκλο έτσι ώστε το ένα παιδί να μην μπορεί να ψιθυρίσει στο άλλο τον αριθμό.

Ο ΛΟΥΤΡΟΣ

Είναι ένα συμβολικό παιχνίδι όπου τα παιδιά της μιας ομάδας προσπαθούν να μπουν στον λουτρό, που τον προσέχει ο λουτράρης. Ο λουτρός αποτελείται από παιδιά που στέκονται αγκαλιαστά το ένα με το άλλο σχηματίζοντας κύκλο με τα κεφάλια τους σκυφτά και σχεδόν κολλητά. Ο λουτράρης προσέχει τα παιδιά της έξω ομάδας να μην επιχειρήσουν να καβαλήσουν τους σκυμμένους συμπαίκτας των, ενώ ταυτόχρονα φωνάζει: «Βράζει ο λουτρός». Τα απ' έξω παιδιά προσπαθούν να ξεγελάσουν τον λουτράρη και να καβαλήσουν τον λουτρό. Αν όμως ο λουτράρης μπορέσει ν' αγγίξει ένα παιδί την ώρα που προσπαθεί να πηδήξει στον λουτρό, τότε αλλάζουν οι όροι και το παιχνίδι επαναλαμβάνεται με νέον λουτρό και νέον λουτράρη.

Πρέπει εδώ να σημειωθεί πως ο λουτράρης αποφεύγει ν' απομακρυνθεί από τον λουτρό γιατί τ' άλλα παιδιά σ' αυτό στο μεταξύ θα βρουν την ευκαιρία να απολαύσουν μια θαυμάσια «καβαλλούρα». Φαντάζεστε λοιπόν πως εκείνοι που υποφέρουν όλα τούτα είναι οι αποκάτω βρισκόμενοι, που αποτελούν και τον λουτρό.

[*Τα τρία παιχνίδια «Το Τρισέντεκα», «Η Βασιλικιά», και «Ο Λουτρός», μου τα διηγήθηκε ο Χαρίλαος Μεττής, φιλόλογος από το κοντά στου Μόρφου χωριό Φυλιά της Λευκωσίας: Υποσημείωση της Αθηνάς Ταρσούλη στη σελίδα 467 του Β' Τόμου του βιβλίου της ΚΥΠΡΟΣ]

Όλα, πάντως, τα πιο πρόσφατα επιστημονικά αρχαιολογικού και ιστορικού περιεχομένου συγγράμματα, τα οποία αναφέρουν την Φιλιά και τον πολιτισμό της, γράφουν το όνομα του χωριού με «ι». Όμως, σε παλαιούς, μεσαιωνικούς χάρτες και σε μεταγενέστερες αντιγραφές τους το χωριό γραφόταν με «υ» και δύο «λλ», δηλαδή «Φυλλιά» ή, στα λατινικά «Phyllia». Το είχα προσέξει, λοιπόν, αυτό και συνεπώς ρώτησα τον παππού μου αν υπάρχει και άλλη εξήγηση του ονόματος του χωριού μας. «Και βέβαια υπάρχει», μου απάντησε. Και είναι η δεύτερη αυτή εκδοχή που υποστήριξα, τότε, στο άρθρο μου και που ο συγχωριανός μας, ο Δήμος Χατζηγεωργίου, όταν αγόρασε για πρώτη φορά λεωφορείο και έγραψε το όνομα του χωριού στην προμετωπίδα του, το έγραψε με «υ», «Φυλλιά», ακολουθώντας, όπως είχε δηλώσει, την εξήγηση που είχα δώσει τότε στο άρθρο μου.

Η δεύτερη αυτή εκδοχή - που μου φαίνεται και σήμερα ακόμη σαν η πιο πιθανή, παρόλο που έχει επικρατήσει η γραφή με «ι» αντί με «υ», είναι ότι το χωριό μας αποτελούσε μέχρι και το τέλος του δευτέρου παγκοσμίου πολέμου -προτού τα γειτονικά χωριά αρχίσουν τις μαζικές γεωτρήσεις- τον πραγματικό λαχανόκηπο και δεντρόκηπο ολόκληρης της περιοχής που προανέφερα. (Αρκεί εδώ να θυμηθούμε ότι το μετέπειτα πλουσιότατο χωριό Κατωκοπιά δεν γραφόταν καθόλου έτσι, αλλά «Κακοτοπιά», κι ούτε είχε τον πλούτο ή το καλό όνομα του δικού μας χωριού. Έγινε πλούσιο μόνο όταν κατάφεραν οι Κατωκοπίτες ν' αποστραγγίσουν το χωριό μας με τις μαζικές γεωτρήσεις που είχαν κάνει). Οι πιο παλιοί από μας θυμούμαστε ακόμη τις

δεξαμενές στο Τσιφλίκι, στον Τζιύλικα, στο κέντρο του χωριού μας κοντά στον σήμερα κατεστραμμένο από τους εισβολείς ναό του Προφήτη Ηλία, στο Βασιλικό, την τεράστια ακόμη δεξαμενή στο γειτονικό χωριό Κυρά, το ανύπαρκτο πια νερό του Δράκου, την ασταμάτητη βρύση του χωριού κοντά στο σπίτι μου και στο γειτονικό περιβόλι της Χατζανάστας και του εγγονού της Δήμου, όπως επίσης και τα παραγωγικότερα μπουστάνια στους ποταμούς και τα περιβόλια του Χατζηγιωρκαλλή, του Χατζημηνά, του Κοκότα, του Χατζηπετρή, του Κιατίπη, του Αλουπού, του Πέτρα, κ.τ.λ.

Παντού, λοιπόν, λαχανικά και δέντρα. Παντού πράσινο και φύλλα. Κι όπως συμβαίνει και με πάμπολλα άλλα χωριά της Κύπρου και της Ελλάδας, όπου το όνομά τους το πήρανε από τον φυσικό τους περίγυρο και την γενική τους εμφάνιση, έτσι και το χωριό μας, από τα τόσα πολλά και ατελείωτα φυτά και δέντρα και, βέβαια, φύλλα που έβλεπε κανείς όταν το επισκεπτότανε για να προμηθευτεί τα λαχανικά και τα φρούτα του, η για να τύχει της πραγματικά παροιμιώδους φιλοξενίας των κατοίκων του χωριού μας, την ονόμασαν «Φυλλιά», δηλαδή το χωριό και τα αμέτρητα φύλλα της. Αποτελούσε, άλλωστε, τον λαχανόκηπο και το περιβόλι του προαναφερθέντος βασιλόπουλου και της επίσημης κυράς του. Η οποία, μετά που χήρεψε, έζησε μέχρι τα βαθιά της γεράματα στο δικό της πια παλάτι, το «Παλάτι της Κυράς», όπως ήταν γνωστό στους ανθρώπους που ζούσαν είτε στα κτήματά της, είτε στα γειτονικά χωριά. Και το παλάτι αυτό βρισκόταν - που αλλού;- στο σημερινό χωριό «Κυρά», δηλαδή εκεί που ζούσε πια η «κυρά» του τόπου, από την οποία και πήρε το όνομά του το χωριό.

Αλλά και για το γειτονικό χωριουδάκι «Μάσαρι» και για την πολίχνη το «Βασιλικό» και τον «Δράκο», η ιστορία του γερο-Χατζηκωστή, του Μεττή, έδινε ερμηνείες που συνδέονταν με τον κύριο κορμό της αφήγησής του. Έτσι, το χωριό «Μάσαρι» σήμαινε την περιοχή που δόθηκε σαν προίκα από την «Κυρά» της στην πιο πιστή της δούλα, την «μασάρα». Το δε ακόμη πιο μικρό χωριό ή, καλύτερα, πολίχνη, το «Βασιλικό», ήταν η περιοχή όπου έκανε τον περίπατό του το αγαπημένο ζευγάρι, το βασιλόπουλο και η σύζυγος - ξαδέρφη του, ενώ ο Δράκος, από τον οποίο έτρεχε αφθονότατο νερό, φυλαγόταν από τον γνωστό δράκο του παραμυθιού. Σε κάποιο, μάλιστα, κρυφό λαγούμι του είχε κρύψει αμύθητα πλούτη - όπως έλεγε η παράδοση- ο φοβερός λήσταρχος Παρασκευάς (ο Παρασιευκάς της λαϊκής φυλλάδας που τραγουδούσε τα κατορθώματά του).

Η παράδοση, όμως, για τα υποτιθέμενα αυτά πλούτη του Παρασκευά, σήμερα ξέρουμε ότι πρέπει να βασίστηκε πάνω σε μια άλλη πραγματικότητα, την οποία ούτε ο γερο-Μεττής γνώριζε τότε, άλλα ούτε και κανένας άλλος στο χωριό: Ότι, δηλαδή, οι Φιλιώτες που είχαν καλλιεργήσιμους αγρούς εκεί πλησίον, θα ανακάλυπταν από καιρού εις καιρόν πλούσια αρχαιολογικά ευρήματα κοντά στο Δράκο, αλλά δεν μπορούσαν να γνωρίζουν ούτε την πραγματική τους ιστορική και όχι μόνο αξία, αλλά ούτε ότι η περιοχή εκείνη έκρυβε έναν από τους αρχαιότερους πολιτισμούς όχι μόνο της Κύπρου, αλλά και των άλλων γειτονικών Μεσογειακών χωρών. Τον δε πολιτισμό αυτό οι αρχαιολόγοι σήμερα ονομάζουν επίσημα πια ως «Ο πολιτισμός της Φιλιάς».

Στην Φιλιά, δηλαδή, κατοίκησαν άνθρωποι (κι αυτό αποδεικνύεται ιστορικά πλέον και όχι μυθολογικά) πριν από εφτά χιλιάδες χρόνια, δημιούργησαν μάλιστα μια τέχνη που είναι μοναδική στο είδος της, όπως φάνηκε από τα διάφορα αρχαιολογικά ευρήματα και τις μελέτες ξένων και δικών μας ιστορικών και αρχαιολόγων. Είναι δε πραγματικό ατύχημα ότι οι κάτοικοι του χωριού μας, παλαιότερα τουλάχιστον, θα πρέπει να είχαν πέσει θύματα των κάθε λογής αρχαιοκάπηλων που λυμαίνονταν την Κύπρο στα χρόνια κυρίως της Τουρκοκρατίας, αλλά και στα πρώτα χρόνια της Αγγλοκρατίας, και θα τους πουλούσαν, για ένα κομμάτι ψωμί, αμύθητης αξίας αγγεία και άλλα πανάρχαια αντικείμενα που ανακάλυπταν τυχαία στα χωράφια τους.

Η προϊστορία εκείνη της Φιλιάς (τέσσερις ή πέντε ή ακόμα και επτά χιλιάδες χρόνια πριν την Γέννηση του Χριστού, όταν ο Οβκός ήταν πλωτός ποταμός και σκέπαζε όλα τα χωράφια που αργότερα τα καλλιεργούσαν οι κάτοικοι του χωριού μας και τους είχαν δώσει την ονομασία «ποταμοί», χάνεται βέβαια μέσα στον χρόνο και την άγνοια της ιστορικής επιστήμης. Θα υπέστη, όμως, και η Φιλιά, όπως και όλες οι άλλες γνωστές περιοχές της Κύπρου με αρχαιολογικά ευρήματα, την άμεση και καταστροφική επήρεια των κατά καιρούς επιδρομών ή των διαφόρων γεωφυσικών καταστροφών που μάστιζαν την Κύπρο σε όλη την διάρκεια της τρικυμιώδους ζωής της. Και τούτο φαίνεται και από τα διάφορα τοπωνύμια και τις άλλες αναφορές που βρίσκουμε στο χωριό μας. Αναφέραμε ενδεικτικά τον Δράκο, το Βασιλικό, την Κυρά, το Μάσαρι.

Υπήρχε, όμως, και το γνωστό και σήμερα ερειπωμένο μεσαιωνικό μοναστήρι του Αγίου Γεωργίου του Ρηάτη (δηλαδή του Ρήγα), με τις όρθιες μαύρες πέτρες που οι παλιοί τις θεωρούσαν σαν απολιθωμένους κλέφτες που το είχανε ληστέψει και τους οποίους, όταν έφευγαν, τους απολίθωσε ο Άγιος Γεώργιος. Θα πρέπει δε να ήταν ένα πλουσιότατο μοναστήρι των ρωμαιοκαθολικών, με ειδική και πλούσια επιχορήγηση από κάποιον «Ρήγα», δηλαδή «Βασιλιά». Η δε πιο πάνω παράδοση για την Φιλιά σε αυτούς ακριβώς τους μεσαιωνικούς χρόνους αναφέρεται. Υπήρχε επίσης ο Τζιύλικας, το Τσιφλίκι, οι Καμπάνες, η Περνέρα (με ερείπια κάποιας παλιάς εκκλησίας, όπου οι Φιλιώτες αφιέρωναν, στην Παναγία την Περναρκάν, διάφορα είδη ρουχισμού, τα οποία αναρτούσαν σε μια μοσφιλιάν (μουσμουλιά), για να γιάνει (θεραπεύσει) τα παιδιά τους, αλλά και μια δεξαμενή που τροφοδοτούνταν από μια πλούσια φυσική πηγή και όπου εμείς οι μικροί κολυμπούσαμε ολόγυμνοι τα καλοκαίρια, και με μια αειθαλή κληματαριά δίπλα στην πηγή. Υπήρχαν, επίσης, η «αγιόπετρα» και το διτζίμιν, η πρώτη σε σχήμα τροχού αλλά ανοιγμένη στο μέσο ώστε να μπορούσε να περάσει άνθρωπος μέσα από αυτή την τρύπα, την δε δεύτερη χρησιμοποιούσαν οι Φιλιώτες στην πανήγυρη του Προφήτη Ηλία η στις γιορτές του Πάσχα για να δοκιμάσουν την φυσική τους δύναμη και αντοχή.

Βρήκα, όμως, και κάτι άλλο που μαρτυρούσε όχι μόνο τον υλικό πλούτο του χωριού μας αλλά και την έφεση των συγχωριανών μας στα γράμματα και γενικά την μόρφωση και, μάλιστα, σε μια εποχή που η δημοτική εκπαίδευση στην Κύπρο ήταν ακόμη πρωτόγονη, τους δε δασκάλους του μονοδιδάσκαλου Σχολείου της τους διόριζε και τους πλήρωνε το χωριό. Επίσης, τις εφημερίδες (λιγοστές και δυσπρόσιτες τότε στα χωριά της Κύπρου, το δε ραδιόφωνο και η τηλεόραση ήταν ακόμη ανύπαρκτα για τους χωριάτες), τις αναπλήρωνε στην Φιλιά, και μάλιστα με το παραπάνω χάρη στην μυθοπλαστική του ικανότητα, ο γερο-Μεττής με τις διηγήσεις και τις άλλες ιστορίες που έλεγε κυρίως τα βράδια στο καφενείο, και που για την γλαφυρότητα, την εφευρετικότητα και την πολυγνωσία του είχε αποκτήσει το εν λόγω παρατσούκλι του. Έζησε, επίσης, στην Φιλιά και κατά κάποιο τρόπο υπήρξε συνεχιστής του μυθοπλαστικού έργου του γερο-Μεττή και ο εξυπνότατος Πασκάλης από την πολίχνη Βασιλικό, με τα ατέλειωτα αστεία και τις φραστικές τρικλοποδιές που έβαζε καθά τόσο στους συγχωριανούς του.

Να αναφέρουμε, όμως επίσης εδώ ότι στην επανέκδοση της «Ιστορίας της Κύπρου» του Αρχιμανδρίτη Κυπριανού το 1901, στον κατάλογο των συνδρομητών που συνεισέφεραν για την έκδοση αυτή υπάρχουν και τα εξής ονόματα Φιλιωτών: Χατζη-Παπανικόλας Χατζη-Κωνσταντίνου, Παναγιώτης Χατζη-Ιωάννου, Φώτιος Κυριάκου, Ιωάννης Παπαπέτρου, Γεώργιος Χατζη-Αθανασίου και Κωνσταντίνος Παναγιώτου. Για απλή, μάλιστα, σύγκριση, αναφέρω ότι, από τα γειτονικά της Φιλιάς χωριά δεν υπάρχει κανένας από την Κατωκοπιά, την Κυρά, την Αυλώνα, τη Δένια, το Μάμμαρι, το Γερόλακκο, ενώ από το Ακάκι έχουμε δύο, από τον Αστρομερίτη ένα και από την Ζώδια (Πάνω και Κάτω), έξι. Γεγονός που, κατά τη γνώμη μου, αποδεικνύει δύο,

τουλάχιστον, πράγματα: Ότι στις αρχές του εικοστού αιώνα οι Φιλιώτες ευημερούσαν σε σύγκριση με τα άλλα γειτονικά χωριά Αυτό άλλωστε, φαίνεται και από την ύπαρξη τόσων ατόμων που είχανε πάει στον Άγιο Τάφο και συνεπώς ονομάστηκαν Χατζής και από το ότι αρκετοί από τους κατοίκους της Φιλιάς ήταν εγγράμματοι, σε σύγκριση επίσης με τους γείτονές τους.

Να αναφέρω, επίσης, ότι στην δεύτερη εκκλησία του Αγίου Γεωργίου του χωριού μας (σήμερα οι Τούρκοι την έχουν μετατρέψει σε τζαμί) υπήρχε ένα Χειρόγραφο Συναξάρι του Αγίου Τρύφωνος, το οποίο είχα ευτυχώς την έμπνευση να αντιγράψω λίγο πριν από την τελευταία λαίλαπα της αποτρόπαιης τουρκικής εισβολής, η οποία απειλεί δυστυχώς να σβήσει για πάντα από τον χάρτη της Κύπρου και το όνομα ακόμη του χωριού μας Φιλιά, αλλά και την πολυχιλιετή και ακόμα σχεδόν ανεξερεύνητη ιστορία της.

Έχω, επίσης, στην κατοχή μου, σε χειρόγραφο, τον «Θρήνο της Παναγίας», το «Τραούδι της Ανάστασης» και το «Τραούδι του Λαζάρου», ενσωματωμένα σε ένα πανόδετο τετράδιο, κληρονομιά του πατέρα μου και γνωστό σε όλους τους παλαιότερους, τουλάχιστον Φιλιώτες. Και τούτο επειδή το τετράδιο αυτό το χρησιμοποιούσε ο πατέρας μου το Σάββατο του Λαζάρου, την νύχτα της Μεγάλης Παρασκευής και το μεταμεσονύχτιο του Μεγάλου Σαββάτου λίγο πριν από την επίσημη θεία λειτουργία της Αναστάσεως και, με την γνωστή μελωδική του φωνή και μ' εμένα ως συνοδό του, το τραγουδούσαμε στους συγχωριανούς μας, οι οποίοι δάκρυζαν από πόνο και συγκίνηση με την διήγηση των Παθών του Κυρίου ή χάιρονταν χαρά μεγάλη με την Ανάσταση του Χριστού και του Τετραήμερου Λαζάρου. Αναμνήσεις για μένα ανεξίτηλες στο χωρίς επιστροφή πέρασμα του πανδαμάτορα χρόνου.

Έχω όμως (όπως, βέβαια, πιστεύω ακράδαντα ότι έχουν και όλοι οι ζώντες συγχωριανοί μας) κάτι απείρως πιο πολύτιμο και πιο ζωντανό που κρατά τα μάτια της ψυχής και του νου μου συνεχώς εστραμμένα προς το τουρκοπατημένο και βάνουσα βεβηλωμένο χωριό μας. Είναι η αγάπη και η άσβεστη ανάμνηση των τόπων όπου πρωτοείδαμε το φως του ήλιου, των δύο εκκλησιών μας, μέσα στις οποίες βαφτιστήκαμε και λειτουργηθήκαμε τόσες φορές, του σχολείου μας στην καφκάλλαν προς τα Μάσαρι, του μισοερειπωμένου κοιμητηρίου, όπου αναπαύονται οι αμέτρητοι πρόγονοί μας. Θυμούμαστε επίσης τις βρύσες και τις δεξαμενές του χωριού, τα καφενεία της Εκκλησίας, του Χατζη-Γιώργου, του Γιακουμή, του Πέσολομου. Είναι οι ευκάλυπτοι του Προφήτη Ηλία, είναι οι τάφοι των προγόνων μας, είναι ο Κούντουρος, το Τερατσούδι, η Καφκάλλα του Καμού, οι Καμπάνες. Είναι, όμως, πάνω απ' όλα το χώμα και η όλη ατμόσφαιρα της Φιλιάς, η οποία χάριζε χαρά, ξεκούραση, αγάπη και περηφάνια σε όσους λέγονταν, με πραγματικό καμάρι, Φιλιώτες.

Και είναι αυτή την ανάμνηση και αυτή την οπτασία που θα πρέπει οπωσδήποτε όλοι μας - και εκείνοι που γεννηθήκαμε και μεγαλώσαμε εκεί, αλλά και τα παιδιά και τα εγγόνια μας που μόνο από τις διηγήσεις των γονιών και των παππούδων τους μπορούν να γνωρίσουν τι θα πει και τι σημαίνει το όνομα Φιλιά για μας που είχαμε την τύχη και το προνόμιο να τη γνωρίσουμε και να τη ζήσουμε και να γευτούμε τις ατελείυτες χάρες της. Είναι αυτή την πραγματικότητα που οφείλουμε συνεχώς και αδιάλειπτα να επαναφέρουμε ζωντανή και πάμφωτη μπροστά στα μάτια μας, και να θέτουμε σαν αμετακίνητο στόχο μας την επιστροφή μας στις πατρογονικές μας εστίες και στα ιερά χώματα του αγαπημένου μας χωριού. Το δε σύνθημα «ΔΕΝ ΞΕΧΝΩ», με μαύρα κεφαλαία και ανεξίτηλα γράμματα, οφείλουμε να το μετατρέψουμε σε όρο ζωής και σε όρκο ιερό και αμετάκλητο, με την επίγνωση ότι: Ένας λαός που δεν έχει χώμα δικό του για να παίξει, να καλλιεργήσει, να σταθεί, να δημιουργήσει και ν' αφήσει επιγόνους, και που στο τέλος να γείρει να κοιμηθεί στις αγκάλες της δικιάς του

γης, είναι λαός καταδικασμένος σε μαρασμό και σε τελική εξαφάνιση. Ή, για να το διατυπώσουμε κι αλλιώς:

Τον τόπο, που γεννήθηκα, κρατάω στην καρδιά μου,
καμάρι μου και πόθο μου και για παρηγοριά μου.
Τα σπίτια, τα χωράφια του, μα και η κάθε στράτα,
κυκλοφορούν στο αίμα μου όλο ψυχή γεμάτα.
Θλίβομαι, όμως, και πονώ που το χωριό μου τώρα
δεν δύναμαι να το χαρώ, σαν ξένος σ' άλλη χώρα.
Του άλλαξαν το όνομα, την πίστη, την ψυχή του,
και πολεμάνε, σαν θεριά, να φάνε το κορμί του.
Όμως εγώ, ενόσω ζω, ποτέ δεν θα ξεχάσω
τ' αγαπημένο μου χωριό, τον ύπνο μου κι ας χάσω!
Κι ο άνθρωπος που δεν ξεχνά τον τόπο που γεννήθηκε,
νεκρός κι αν είναι, σαν τον δει, αμέσως αναστήθηκε.
Γι' αυτό κι εμείς, που διώξανε μακράν απ' το χωριό μας,
να 'χουμε πάντοτε στο νου: Είναι χωριό δικό μας!
Κι η πίστη μας η δυνατή, που και βουνά σηκώνει,
το σκλαβωμένο μας χωριό, αυτή το 'λευθερώνει!

*Χάρης Μεττής
Λονδίνο, 10 Μαΐου 2012*